

Bog anmeldelser.

Arbejderspørgsmaalet.

Prof. Dr. H. Herkner: Die Arbeiterfrage. Eine Einführung. Zweite, völlig umgearbeitete und stark vermehrte Auflage. Berlin, J. Guttentag. 1897. (608 S.) (8 M.)

O. Ammon: Die Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen. Entwurf einer Sozial-Anthropologie zum Gebrauch für alle Gebildeten, die sich mit sozialen Fragen befassen. Zweite, verbesserte und vermehrte Auflage. Jena, Gustav Fischer. 1896. (262 S.) (M. 4,50).

Herkners »Arbeiterfrage«, af 1894, anmeldtes her i Tidsskriftet i Bd. XXXIII; men der er Grund til ogsaa at omtale det i 1897 udkomne »andet Oplag«, thi det er ingen Overdrivelse, naar det paa Titelbladet siges, at vi her have at gøre med et »fuldstændigt omarbejdet og stærkt forøget« Oplag. Stoffet er i det ny Oplag baade omarbejdet og omordnet, og der er i den Grad føjet nyt til, at den ny Udgave tæller over 600 Sider ligeoverfor den førstes knap 300 Sider. Deraf følger ikke, at den ny Bog er netop to Gange bedre end den første; tværtimod maa det siges, at noget af det Tilføjede uden Skade kunde have været forbigaaet. Men omend Bogen i sin ny Skikkelse indeholder adskilligt overflødigt, adskilligt mindre værdifuldt Stof, er der dog ingen Tvivl om, at den i det

Bog anmeldelser.

Arbejderspørgsmaalet.

Prof. Dr. H. Herkner: Die Arbeiterfrage. Eine Einführung. Zweite, völlig umgearbeitete und stark vermehrte Auflage. Berlin, J. Guttentag. 1897. (608 S.) (8 M.)

O. Ammon: Die Gesellschaftsordnung und ihre natürlichen Grundlagen. Entwurf einer Sozial-Anthropologie zum Gebrauch für alle Gebildeten, die sich mit sozialen Fragen befassen. Zweite, verbesserte und vermehrte Auflage. Jena, Gustav Fischer. 1896. (262 S.) (M. 4,50).

Herkners »Arbeiterfrage«, af 1894, anmeldtes her i Tidsskriftet i Bd. XXXIII; men der er Grund til ogsaa at omtale det i 1897 udkomne »andet Oplag«, thi det er ingen Overdrivelse, naar det paa Titelbladet siges, at vi her have at gøre med et »fuldstændigt omarbejdet og stærkt forøget« Oplag. Stoffet er i det ny Oplag baade omarbejdet og omordnet, og der er i den Grad føjet nyt til, at den ny Udgave tæller over 600 Sider ligeoverfor den førstes knap 300 Sider. Deraf følger ikke, at den ny Bog er netop to Gange bedre end den første; tværtimod maa det siges, at noget af det Tilføjede uden Skade kunde have været forbigaaet. Men omend Bogen i sin ny Skikkelse indeholder adskilligt overflødigt, adskilligt mindre værdifuldt Stof, er der dog ingen Tvivl om, at den i det

Hele er et særdeles nyttigt, fortjenstfuldt, instruktivt Arbejde.

Blandt de ny Kapitler i Herkners Bog er der et, som hedder »Darwinisme og Socialpolitik«. Titlen er noget for lovende, — en Indvending, der kan gøres mod flere af Kapitlernes Titler. Man faar nemlig af det citerede Kapitel ikke meget andet at vide, end at O. Ammon har skrevet en Del Bøger, som Herkner finder daariige. Kapitlet indeholder nemlig i Hovedsagen kun en Kritik af Ammons forskellige Bøger, deriblandt den ovenfor anførte. Herkner har selv følt, at man vilde bebrejde ham, at han skænker Ammons Socialanthropologi »eine so eingehende Berücksichtigung«, naar den dog er saa værdiløs. Han undskylder sig med, at Ammons »Natürliche Auslese beim Menschen« er bleven anerkendende omtalt, ja »zum Theil enthusiastisch aufgenommen« af »en hel Række af videnskabelige Tidsskrifter af første Rang«; — at hans »Bedeutung des Bauernstandes« af en anset Nationaløkonom blev funden værdig til en Ærespris, — og at hans »Gesellschaftsordnung« i Løbet af kort Tid opnaede to Oplag. Den Lykke, Ammons Skrifter har gjort, forklarer Herkner sig navnlig paa denne Maade: De Forfattere, der skrive i de videnskabelige Tidsskrifter, som have omtalt Ammon rosende, tilhøre de højere Klasser: »men hvad kan nutildags være de højere Klasser i Almindelighed behageligere end Skrifter, der »naturvidenskabeligt« bevise, at den industrielle Arbejderstand, som bliver dem saa ubekvem, af Naturen er prædestineret til at knurre, være krakilsk og true, at den repræsenterer »das minderwertige, durch das Sieb gefallene Hinterkorn«, at man endelig maa

høre op med yderligere at forkæle den, og at de højere Klasser i det store og hele indtage deres højere Stilling paa Grund af deres større aandelige Begavelse og Dydel. Her have vi, mener Herkner, Forklaringen af, at Ammon har opnaaet at blive hørt! Man ser; at Herkner ikke taxerer de Kritikere, som komme til andre Resultater end han, højt; eller i alt Fald: ikke tiltror dem megen Fordomsfrihed. Derimod falder det ham ikke ind, at det kunde ligge nær at betale ham igen med samme Mønt; har Ammon talt behagelig for de højere Klassers Fordomme, er der maaske nogle andre Fordomme paa den anden Side, som han har stødt haardt an imod.

Sagen er den: I Ammons Skrifter, særligt i det ovenfor anførte, findes der ikke blot saadanne statistiske Bommerter, som de af Herkner fremhævede; Ammons Skrifter have desuden andre Pletter, der let falde i Øjnene; og navnlig er det ejendommelig for Ammon, at han ofte udtrykker sig altfor krast. Om den ovenfor anførte Bog maa det i alt Fald siges, at den ikke egner sig for Folk, som ikke kunne taale at høre Anskuelse, som de ikke selv hylde. Den forudsætter tværtimod en vis Tolerance hos sine Læsere. Men Læsere, der ikke strax kaste en Bog bort, saasnart de i den støde paa noget, der mishager dem, vil Ammon kunne vække til Eftertanke.

Ammon har, som han udtrykker sig, »set sig om i Naturvidenskaberne efter alt, hvad de maatte have at byde Samfundslæren«. Dette forekom ham at være ikke saa ganske lidt, og han foranledigedes da til at forfatte den ovenfor anførte Bog, der forfægter den aristokratiske Opfattelse, at man »atter maa indsætte

Aand, Talent, Dannelse, Karakter i deres uforkrænkelige Rettigheder, hvis det hele Samfund ikke skal tage Skade«. Set fra Forfatterens naturvidenskabelige Forstands-Standpunkt bliver »det sociale Spørgsmaal« noget helt Andet end set fra de gængse, mer eller mindre sværmeriske Følelser-Standpunkter. Det sociale Spørgsmaal er for ham Spørgsmaalet om, hvorledes den rette Mand kommer paa den rette Plads. For en Darwinist kan det ikke være tvivlsomt, at det vigtigste Middel til dette Formaals Opnaaelse er: »Kampen for Tilværelsen«. Den ældre Nationaløkonomi var besjælet af den Grundopfattelse, at Konkurrencen er et naturmæssigt Middel til at bringe de økonomisk set mest dygtige Mennesker frem og til at fjerne de udygtigste Medlemmer. Konkurrencen er den paa det økonomiske Omraade overførte »Kamp for Tilværelsen«, og da Kampen for Tilværelsen er en i Naturen begrundet Indretning, hvorved Slægterne bevares friske, sunde og ydedygtige, saa maa Konkurrencen ogsaa betegnes som naturmæssig. Men glemmes maa det jo ikke, at de i økonomisk Henseende Dygtigste ikke behøve i andre for Samfundet vigtige Henseender at være de mest Fremragende. Den ældre Nationaløkonomi fortrængtes af en »ethisk« Nationaløkonomi, der vilde tage de Hensyn, hin formentes at have overset. Altruistiske Systemer kom frem; de skaffede de Bedrestillede, der sluttede sig til dem, en »ond Samvittighed«, en uhyggelig Følelse af, at de tage noget, der egentlig ikke tilkommer dem, — en bitter Smag: thi i hvert Glas Vin kaster Bevidstheden om, at mange tørste, sin Malurtdraabe. De yderste Konsekvenser af de altruistiske Systemer vogtede man sig for at drage. Den

»ethiske« Nationaløkonomi formaaede ikke at løse det sociale Spørgsmaal.

Formaalet, at faa den rette Mand paa den rette Plads, stemmer nu aldeles ikke med det socialdemokratiske Samfundsideal. Efter den socialdemokratiske Theori, — der jo rigtignok ikke falder sammen med den socialdemokratiske Praxis —, skal der i Grunden ikke være nogen Forskel mellem de respektive Pladser. Imidlertid er det netop det karakteristiske ved det menneskelige Samfund (i Modsætning til de mest udviklede Dyr-Samfund), at i hint ere ikke blot Virksomhederne stærkt specialiserede, men tillige ere Individerne i højeste Grad forskelligt udstyrede fra Naturens Side med Evner og Anlæg. Deraf følger netop, at det er af største Vigtighed at faa Enhver paa den Plads, han bedst kan udfylde. Men visse Samfundsreformatorer mene, for Exempel, at en hvilken som helst Person, der ved sød Tale formaar at vinde Flertal i en Valgkreds, ogsaa kan gøre Fyldest som Lovgiver, — at Driftsherrer ere overflødige Personer, der bør afskaffes, da Arbejderen selv kunne lede de industrielle Forretninger. o.s.v. Men de socialdemokratiske Forsøg paa Udviskning af Forskelligheder ere ikke stemmende med Samfundets Tarv, der tværtimod kræver en mangeartet Leddeling, med Nogle oventil og Andre nedenunder. Ammon viser udførligt (navnlig i Tilslutning til Galton), hvorledes de menneskelige Evner og Anlæg kombineres forskelligt, efter Art og Grad, hos de forskellige Individier. Han dvæler udførligt ved Betydningen af, at Menneskene, ikke i Følge en skreven Lov, men i Kraft af den faktiske Udvikling, have grupperet sig i forskellige sociale Klasser. »For de fleste Socialpolitikere«,

bemærker han, »er Tilstedeværelsen af afsluttede Stænder en sørgelig Rest fra halvbarbariske Tider, noget skadeligt Snurrepiberi, som man gerne vilde rydde af Vejen, naar man blot kunde! Men man kan det nu ikke; Individernes sociale Instinkt er uendeligt meget mægtigere end de forstandsmæssige Abstraktioner om alle Menneskers Lighed. Allerede paa de laveste Kulturtrin se vi, hvorledes ansete Høvdingefamilier afsondre sig, og ligeledes holder i de mest udviklede Samfund Stænderne sig trods alle theoretiske Anfægtelser, og de, der høre til de samme Stænder, gifte sig fortrinsvis indbyrdes. En Indretning, der er saa udbredt i den hele Menneskehed, og som holder sig saa haardnakket trods alle formentlige Fornuftgrunde, en Indretning, der naar den med Magt er bleven forsøgt afskaffet, snart indfinder sig igen, maa nødvendigvis gøre sin Nytte, — det vil Enhver, der er fortrolig med naturvidenskabelige Anskuelser, paa Forhaand sige sig selv.« Ammon viser udførligt, hvorledes den sociale Klasseinddeling virker. Og atter og atter fremdrager han det sociale Instinkts Magt, det sociale Instinkt, der kuldaster de skønneste »Principer« og »Overbevisninger«. Hans Bog indeholder her adskilligt Læseværdigt, og den fortjener i det Hele en bedre Omtale end den, som den har fundet hos Herkner.

Til Herkner vende vi nu tilbage.

Han begynder med kortelig at fremhæve den økonomiske Liberalismes gode Gerninger, — men gaar strax derefter over til en Kritik af Liberalismen, til en Kritik af den bestaaende økonomiske Ordning, og han anser det, »da man især i de højere Klasser saa let overser vor Kulturs dybe Skygger og

alvorlige Svagheder«, at være en Pligt »eftertrykkeligt at betone« disse Skygger og Svagheder. Og dette sker — mener han udtrykkeligt at burde fremhæve — ikke, hvad overfladiske eller tendentiøse Bedømmere af realistiske Analyser undertiden tro, af en vis Glæde ved det Hæslige, det Fordærvede. Tværtimod, naturligvis. — Han taler om Arbejdernes særlige Stilling som Sælgere af Arbejdskraft, om deres Nød og Elendighed paa den ene Side, — og om »tolle Ausschreitungen des Luxus« paa den anden Side. Han dvæler ved Familielivets Opløsning i vor Tid, ikke blot i de lavere, men ogsaa i de højere Klasser. Han berører andre »kulturelle Farer som den bestaaende økonomiske Ordning bringer med sig«. Her kommer ogsaa Dagspressen paa Tale. »Er Avis-Udgiveren«, spørger Herkner, »en Mand, som efter bedste Vidende og Samvittighed saa fuldkomment som muligt vil oplyse Publikum om de offentlige Anliggendes Gang? Der gives ganske vist Blad-Udgivere, der ikke opfatte deres Virksomhed som en Geschæft, men som en ædel Mission i Folkeoplysningens Tjeneste. Men i Almindelighed vilde man blive til Latter, hvis man opfordrede en Blad-Udgiver hertil. Avisen er en Geschæft, et kapitalistisk Foretagende, ligesaa fuldt som Produktion af Kul eller Fabrikation af Spiritus er det«. Hvad deraf følger, er klart nok. Paa samme Maade gaar det med Theatret. Alt lider under den bestaaende økonomiske Ordning, altsaa ogsaa Kunsten. »Den nødvendige Hensyntagen til de kapitalistiske Købere af Kunstværker hæmmer Kunstneren utilbørligt. En Gehejmekommerceraad vil ikke købe et Billede, der gribende fremstiller en Arbejderforsamling, en Strike,

Nøden i en Arbejderbolig o. s. v.« Herkner beklager, at Kunstnerne ikke tilstrækkeligt vælge sociale Sujets. »Die Kunst muss eben heute mehr denn je nach Brot gehen. Das sagt alles.« Han finder det »karakteristisk for vor Tid«, at det navnlig er Portræt- og Landskabsmaleriet, der flourer. »Portrættet tjener til Dels Forføngeligheden, og Landskabsmaleriet har det store Fortrin at kunne være sandt uden at saare nogen. Det ligesom savner det sociale Moments Musik. Deri ligger i en socialt saa splittet Tid som vor dets Styrke.«

Om den politiske Liberalisme bemærker Herkner, at den er kommen i Strid med sit eget Udspring; den er bleven til en »Karrikatur«, har ført til et kapitalistisk Klasseherredømme. Men han opkaster selv Spørgsmaalet: »Hvis Valgrettens Indskrænkning til de Besiddende fører til Besiddelsens Klasseherredømme, vil saa ikke en Udvidelse af de politiske Rettigheder til det hele Folk føre til de Besiddelsesløses Klasseherredømme over de Besiddende?«

Fagforeningerne helliger Herkner nogle, ikke udtømmende, men dog ganske instruktive Kapitler. Det sidste af dem hedder »Kritik der Wirksamkeit der Gewerkvereine«. Man maa dog ikke tro, at Herkner vil kritisere Fagforeningerne; — han tilsigter væsenligst kun at imødegaa Andres Kritik af Fagforeningerne. For det Første, siger han, have en Del Forfattere overhovedet frakendt Fagforeningerne Evne til at udrette noget, — Lønningsfonds-Theoretikerne, »den jernhaarde Lønningslovs« Mænd. Over dem vinder han en let Sejr. Om Lassalle bemærker han endog, at han har gjort megen Skade med sin »jernhaarde« Lønningslov. Naar Lassalle ligeoverfor Beviserne for

Lønnens Stigning kom med det Svar, »dass trotz alledem die Arbeiter immer auf dem untersten Rande der in jeder Zeit gewohnheitsmässig erforderlichen Lebensnotdurft herumtanzen«, — saa bemærker Herkner dertil: at der ikke er noget Uretfærdigt og Grusomt i, at de Arbejdere, hvis Ydelser ikke udkræve særlige Kvalifikationer, komme til at staa nederst. Heri har han selvfølgelig Ret; — men det ville de sociale Agitatorer ikke bryde sig om: naar Lassalle i sin Tid med Held benyttede det Faktum, at Arbejderne »auf dem untersten Rande herumtanzen« som Agitationsmiddel, saa vil det fremdeles med samme Held kunne benyttes paa denne Maade, og vil blive benyttet saaledes. — Den anden Klasse Kritikere, Herkner vender sig imod, gør gældende: at vel kunne Fagforeningerne udrette Noget, men ikke noget for det økonomiske Samfund i det Hele Gavnligt, »nichts für die Volkswirtschaft Erspriessliches«. Herkner søger her at vise, at ikke blot Arbejderne, men overhovedet Samfundet har Fagforeningerne meget at takke for. — Endelig er der en tredje Gruppe af Kritikere, der fremhæve, at Fagforeningerne, set fra Arbejdernes Standpunkt, udrette altfor lidt. Herkner indrømmer naturligvis, at Fagforeningerne »ikke ere i Stand til, alene og under alle Omstændigheder, at fjerne de uheldige Forhold, hvorunder Arbejderklassen lider under den bestaaende Erhvervsordning«, — men han tilføjer: »at alle fordomsfri Iagttagere ere enige om, at Intet har udrettet saa meget som Fagforeningsbevægelsen for at udvikle Arbejderne til selvstændige Mennesker, til fri, ligeberettigede Borgere.«

Disse Kapitler om Fagforeningerne ere læseværdige.

Det, man snarest kan indvende mod dem, er, at de lade forskellige Skyggesider og alvorlige Farer ved Fagforeningerne uomtalte. Blandt Farerne omtales dog den, at i visse Fag kunne Striker sætte meget store offentlige Interesser paa Spil (Striker paa Kommunikationsvæsenets, Kulminedriftens, Gas- og Vandforsyningens Omraader, for Exempel). Herkner tør ganske vist ikke nægte Muligheden af, at der her kan ske Ulykker, men: »die Mittel zur Verhütung solcher Störungen« vilde være endnu betænkeligere. Han tilføjer (omtrent saaledes): de besiddende Klasser have desuden godt af at have et Sværd over Hovedet paa sig, et Mene Tekel; ellers vilde de vist tabe Interessen for Arbejderspørgsmaalet.

Det følgende Kapitel om Arbejderforsikring indeholder bl. a. en skarp Kritik af de tyske Arbejderforsikringslove.

»Den Stilling«, siger Herkner, »som maa indtages til Arbejderforsikrings-Spørgsmaalet, afhænger af Ens Opfattelse af Arbejderspørgsmaalet overhovedet. Den, der opfatter Arbejderspørgsmaalet som Spørgsmaalet om, hvorledes en ny social Klasse kan hæves op til et højere Existenstrin i alle menneskelige Forhold, som Spørgsmaalet om en Forbedring af den hele Erhvervs- og Produktionsordning, som Spørgsmaalet om at udvikle Arbejderne til friere, uafhængigere og mere selvstændige Statsborgere . . . ham kan den snævre bureaukratisk-tekniske Løsning, som i Tyskland forsøges under Indflydelsen af statssocialistiske Anskuelser, ikke tilfredsstillende. Han vil overalt give Arbejdernes Selvvirk-somhed i fri Organisationer Fortrinet, selv om disses Virksomhed, set fra forvaltningstekniske Synspunkter, for Tiden til Dels maa staa tilbage for de af Staten

organiserede Kassers. Hovedvægten maa da lægges paa, ikke at en saadan Indretning giver en mekanisk fuldkommen Ydelse, men at den har sit Udspring i de moralske og ordnende Kræfter netop hos den Klasse, hvis Livsforhold den hele Reform tilsigter at forbedre. Fra dette Standpunkt kan man, bortset fra Ulykkesforsikringen, kun forsaavidt stemme for en af Staten organiseret Forsikring, som den har en subsidiær Karakter, altsaa kun forsaavidt den ikke indskrænker de arbejdende Klassers Selvvirksomhed, men kun hjælper dem, der endnu ikke kunne klare sig selv, til at hjælpe sig selv.« Ved en Reform af den tyske Arbejderforsikring maatte derfor fremfor Alt den Skade, der nu tilføjes de fri Hjælpekasser, atter fjernes. Det i Tyskland gennemførte »genossenschaftliche Prinzip« maatte ogsaa bort. Statens Invaliditets- og Alderdomsforsørgelse maatte ændres saaledes, at Sporen til Selvhjælp ikke svækkedes. Omkostningerne ved Arbejdsløshedsforsikring bør bæres af Arbejderne helt; Omkostningerne ved Sygeforsikringen bære de for Størstedelen; Arbejdsgiverne bør dække Omkostningerne ved Ulykkesforsikringen, og Staten overtager paa sin Side at sørge for dem, som af andre Grunde ere blevne erhvervsudygtige. — Saaledes efter Herknens Opfattelse.

Kapitlet »Arbeiterschutzgesetzgebung« giver Forfatteren en kærkommen Lejlighed til at banke løs paa de liberale Økonomer, fordi de ikke hurtigt nok indtog en venskabelig Holdning ligeoverfor denne Lovgivning; — men ogsaa om de Tories, der i det engelske Parlament talte og stemte for Fabriklovene, har Forf. nogle mindre venlige Ord. »Disse Tories«, siger han, »saa, som Repræsentanter for Grundadelen, i en

Bevægelse, der var rettet imod den forhadte, nyligt fremskudte, liberale Fabrikantklasse, en velkommen Lejlighed til at berede denne Vanskeligheder. Dette udelukker naturligvis ikke, at hos nogle af Bevægelsens torystiske Førere, hos Mænd som Oastler, Sadler og Lord Ashley, kunne rent humane Bevæggrunde have været afgørende«. Men hos de andre var det naturligvis lave Motiver, der var de afgørende! Saadan noget har Herkner lært af Marx og lignende Skribenter; — men hvad ved han derom? Denne hæslege Underlægning af slette Motiver hører blandt de Pletter, der skæmmer Bogen.

I dette Kapitel findes der blandt andre interessante Notitser ogsaa et karakteristisk Uddrag af et Brev, som Bismarck d. 16. Avgust 1877 skrev til Ministeren Achenbach i Anledning af dennes Bestræbelser for endelig at faa et effektivt Fabriktilsyn gennemført i Tyskland. Bismarck udtaler sig med Hensyn til denne Sag som den værste Liberal. Tanken om en obligatorisk Fabrikinspektion betegner han som »eine Verirrung«, »durch Schöpfung einer neuen Beamtenklasse«, d. v. s. ved Indførelsen af Fabrikinspektører, vil der ikke kunne udrettes noget godt; tværtimod siger han om denne ny »Beamtenklasse«, at den i sig bærer »alle Keime zur Vervielfältigung bureaukratischer Misgriffe«. Som var han en arg Manchestermand skriver han, endnu i 1877, at »enhver Hindring og kunstig Indskrænkning i Fabrikdriften vil formindske Arbejdsgiverens Evne til at betale højere Løn«. Og han fortsætter med følgende spottende Ord: »Und warum sollte man nicht mit demselben Rechte, mit welchem man die Fabrikinspektoren zum Schutze der

bedrohten Sicherheit der Arbeiter, unter Verletzung des Hausrechtes, in geschlossene Fabrikräume eindringen lässt, auch Hausinspektoren anstellen, die sich überzeugen, ob geladene Gewehre, und Dynamitpatronen, Schwefelhölzer, ätzende Säuren oder andere Gifte mit hinreichender Sorgfalt aufbewahrt werden?« Dette skreves for kun tyve Aar siden, adskillige Aar efter at Kathedersocialismen havde oversvømmet Tyskland. Naa, den tyske Regering maatte jo snart give efter, om den end ogsaa senere ikke har ladet det mangle paa en vis Uvilje mod Fabriklovgivningen.

Herkner slutter dette Kapitel med nogle træffende Bemærkninger om det Fantasteri, der hedder »den internationale Arbejderbeskyttelse«. At Slagordet om den internationale Arbejderbeskyttelseslovgivning faktisk kun kan have den Virkning at forhale Udviklingen af den nationale Arbejderbeskyttelse, vidste Fyrst Bismarck meget godt. Han fik derfor den internationale Konference om Arbejderbeskyttelseslovgivningen indført i Kejser Vilhelm II.s bekendte Reskripter af Februar 1890: »Ich dachte«, har han selv senere fortalt, »sie [Konferencen] sollte gleichsam ein Sieb sein, eine gewisse Hemmung des humanen, arbeiterfreundlichen Elan unseres Herrn.« Men ikke længe efter faldt, som bekendt, Fyrst Bismarck selv.

Adskillige Arbejdsgivere have som bekendt ikke først afventet Lovgivningens Bud, men have af egen Drift truffet særlige Foranstaltninger til deres Arbejders Vel, — de saakaldte Velfærdsindretninger, »Wohlfahrtseinrichtungen«. Herkner deler dem i tre Grupper:

Den første Gruppe omfatter Foranstaltninger, der ere i begge Parters velforstaaede Interesse. Herhen

hører for Exempel hensigtsmæssigere Lønningssystemer, hvorved Arbejderne blive interesserede i at levere godt Arbejde. Andelssystemet kan falde herunder. Erfaringen lærer imidlertid, at dette System kun under visse Betingelser er praktisk, og — uheldigvis — hører det til Sjældenhederne at disse Betingelser ere til Stede. — Den anden Gruppe omfatter »Velfærdsindretninger«, der tilsyneladende ere til Fordel for Arbejderne, men i Virkeligheden kun ere det i forholdsvis ringe Grad, idet de Fordele, de bringe Arbejderne, opvejes, ja mere end opvejes af Ulemper, navnlig den Ulempe, at Arbejderne ved dem bringes i et trykkende Afhængighedsforhold til Arbejdsgiveren. Herhen hører bl. a. de billige Arbejderboliger, adskillige Arbejdsgivere have indrettet for deres Arbejdere. Ved dem ere Arbejderne ofte blevne lænkede til Fabriken paa en højst uheldig Maade. Undertiden viser det sig, at de billige Boliger i Virkeligheden ikke ere saa billige. Nedlægge Arbejdet kunne Arbejderne ikke gøre, da de — og deres Familier — i samme Øjeblik ville blive satte ud af Lejlighederne. Med Harmen taler Herkner om denne »Fabrikantfilanthropi«, ved hvilken Arbejdsgiverne i Virkeligheden gør »ein gutes Geschäft«. — Men heller ikke den tredje Gruppe finder Naade for Herkners Øjne. Den tredje Gruppe omfatter de Indretninger, hvor Arbejdsgiveren yder Arbejderen en virkelig Fordel, uden selv at faa nogen Modydelse. »Solche Einrichtungen sind überaus selten«. De skyldes et usædvanligt menneskekærligt Sindelag, ofte en udpræget Religiøsitet, og falde ind under Velgørenheden. »De ere ganske paa deres Plads og i høj Grad prisværdige, hvor Talen er om Fattige, ikke om Arbejdere«.

Men at Arbejderspørgsmaalet kan forvexles med Spørgsmaalet om Fattigforsørgelse, er det Sørgelige ved Sagen.

Kapitlet »Alkoholisme og Arbejderspørgsmaal« synes os at vidne om en vis — Holdningsløshed. Forf. vil jo gerne være venlig mod Socialdemokraterne, — men han vil ogsaa støtte Afholdsfolkene. Han tillægger »der Mässigkeitssache eine ausserordentliche Bedeutung für das Wohl der Arbeiterschaft«, »fordi Arbejdernes knappe Indtægter ikke tillade dem at hengive sig til Drik uden paa Bekostning af de vigtigste Livsopgaver, paa Bekostning af en tilstrækkelig Ernæring osv.«: — men han vil dog gerne have, at Læseren skulle tro, at de højere sociale Klasser i Grunden ere mere drikfældige end Arbejderklassen. Han anfører en hel Del helt eller halvt socialistiske Udtalelser, der skulle gøre det »forstaaeligt, at den Paastand kunde opstilles, at Alkoholismen i første Række skyldes den kapitalistiske, økonomiske Ordning, og at den ogsaa først helt vil forsvinde med den!« Men han tvinges dog til at tilstaa, at dette Vrøvl kan han »nicht für ganz richtig halten«. »Nicht für ganz (!) richtig«! — Et Kapitel som dette gør det ret forstaaeligt, at Herkner og Ammon umuligt kunne forhandle sammen. De forstaa ikke hinanden.

Ogsaa om andre Kapitler maa det siges, at de synes noget slappe; men dette udelukker jo ikke, at der baade findes træffende Bemærkninger og værdifuldt positivt Stof i dem. Forøvrigt maa det jo erindres, at Bogen ikke giver sig ud for at indeholde en »Løsning« af Arbejderspørgsmaalet. Den betegnes tværtimod blot som »eine Einführung«, og som saadan er det, at

den vil hævde sig en fremragende Plads i den saa omfattende Arbejderspørgsmaals-Literatur.

Foruden de ovenfor omtalte Kapitler har Bogen ogsaa Kapitler om Forbrugs- og Produktionsforeninger, Landarbejderspørgsmaalet, Boligspørgsmaalet, Socialisme og Kommunisme, Statssocialismen, Jordejendomsspørgsmaalet, Kristendommen og Arbejderspørgsmaalet, Anarkismen, kommunal Socialpolitik, og endelig om den sociale Bevægelses Historie navnlig i Frankrig, England og Tyskland.

Vi slutte denne Oversigt med nogle Citater af Afsnittet om Anarkismen.

Efter at have talt om forskellige Arter af Anarkisme, godartede og ondartede (deriblandt Nietzsches) siges om Proudhons Lære, at den »logisk fuldkommen rigtigt, i Overensstemmelse med nyere Tidens individualistiske Bevidsthed, vil bygge Stat og Samfund op fra nedem, udgaaende fra det souveræne Subjekt, og at den saaledes søger at skaffe den skæbnesvangre Tvedragt mellem Autoritetens og Frihedens Interesser ud af Verden.« Den er udsprungen af en »Uvilje mod den bureaukratiske Skablon, det bureaukratiske Formyndersystem« og er beslægtet med W. v. Humboldts, J. S. Mills og Herbert Spencers Frihedsidealer. »Denne filosofiske Anarkisme har den Fortjeneste at have opkastet et Spørgsmaal, som Videnskaben tidligere ikke havde skænket den tilbørlige Opmærksomhed: Spørgsmaalet om Rettens Ret (das Recht des Rechtes), om Retstvængens Berettigelse, ligegyldigt hvilket Indhold Retsreglen har, ligegyldigt om Retten sættes af en absolut Hersker eller af en demokratisk Parlaments-

majoritet. Anarkisten spørger: Med hvilken Ret underkaster I mig Eders Ret, ogsaa naar jeg slet ikke vil have noget med Jer at gøre? Lad mig forene mig frit med mine Ligesindede og lad mig være i Fred, saa længe jeg ikke gør Jer noget!« Men vor Retsorden svarer: »Nej! Hvem der hører til mig, det bestemmer jeg. Mit Forgodtbefindende afgør, hvorledes man tør bevæge sig. Om du er en Fredsforstyrer eller ej, om du maaske vil udvandre og helt forlade os, — det tager jeg intet Hensyn til. Efter den Regel, jeg foreskriver, er du mig underdanig. Du bliver og lyster og har at afvente, om jeg maaske vil tillade dig at træde ud, — eller ogsaa bruger jeg Magt.« Herkner erkender nu vel, at Retsordenen ikke lader sig afløse af »eine freie Konventionalgemeinschaft«. De fri kontraktmæssige Foreninger vilde i alt Fald kun passe for myndige Personer, kun for særligt kvalificerede Mennesker. Man behøver, siger han, ganske vist ikke som Schopenhauer i Menneskene at se vilde Dyr, der maa spærres inde i Rettens Bur, for at forhindre dem i gensidig at forulempe hverandre; — alligevel maa man indrømme, at Historien vidner om, at et Samfund ikke kan bestaa uden Retstvang. »Dog«, tilføjer han, »trods saadan Tvivl og saadanne Betænkeligheder maa man i den anarkistiske og føderalistiske Theori se en velkommen Reaktion, en Reaktion imod den Forgudelse af Staten og imod den Forherligelse af det bureaukratiske Regimente, som under Indflydelse af de stats-socialistiske Anskuelser er kommen stedse mere frem Tyskland«.

Det hører jo til Sjeldenhederne at høre en tysk Socialpolitiker udtale sig saa fornuftigt. Desværre

synes hans individualistiske Udtalelser her ikke fuldt ud at harmonere med, hvad han paa andre Steder gør gældende.

Herkner skildrer videre, hvorledes trods al Tale om »Selbstverwaltung« den bureaukratiske Regering stedse mere breder sig. I gamle Dage kunde en Fyrste have et vist Kendskab til sit Land og Folk; nu er dette paa Grund af de langt større og langt mere sammensatte Forhold vanskeligt. Fyrsten stoler paa sin Minister; — »men ogsaa Ministeren regerer blot theoretisk, formelt; heller ikke han formaar at overskue Enkelthederne i sit Forvaltningsomraade.« Ministeren har desuden saa meget andet at passe, Forhandlinger med Parlamentet, sine repræsentative Pligter etc. etc. Ministeren holder sig saa til sine underordnede Embedsmænd. De sidde i Kontorerne, begravede i Papirer til op over Ørene; de læse og de dekrettere efter Grundsætningen: *quod non est in actis, non est in mundo*. Men hvorledes det virkelig ser ud ude i Verden, — det har man ikke altid Tid til at efterforske; undertiden heller ikke Lyst dertil. Endog højere administrative Embedsmænd (v. Massow, for Exempel) have indrømmet, hvor tungt og utilfredsstillende det bureaukratiske Maskineri virker. (Ogsaa selve Bismarck har erkendt det). Og dog skal hele Landet regeres efter denne træge Centraladministrations Anskuelse. Ogsaa Windthorst udtalte engang i Rigsdagen: »in Preussen spricht man seit Jahren immer von Selbstverwaltung, und die besteht schliesslich darin, dass die Geheimen Räte in der Wilhelmstrasse alles machen.« Ogsaa ude i det økonomiske Liv stille Forholdene sig saaledes, at det er vanskeligt for Individet at gøre sig

gældende. »Derfor kunne Bestræbelser, der ville skaffe Individet en større faktisk Frihed igen, kun hilses med Glæde. Og det er en ulykkelig Skæbne, at disse Retninger bære et Navn, der er blevet besudlet af Terrorismens Skændselsgerninger«. Den fredelige, individualistiske Anarkisme burde hellere kaldes med et andet Navn (»Føderalisme«, maaske); de pandestructive Tendenser kunde saa faa Lov til at beholde Navnet »Anarkisme« for sig alene. »Allerede Kristus har, for snart 2000 Aar siden, egenlig fremstillet Anarkiet som det højeste Ideal: en Tilstand, hvor enhver jordisk Tvangsmagt kan mangle, fordi Alle af fri Vilje opfylde Moralloven, fordi de elske Gud over Alt og Næsten som sig selv ... Alligevel er vi nutildags uendeligt langt fjernede fra et saadant Samfund. Men vi ville tilvisse ikke nærme os dette Ideal, Forestillingen om Virkeliggørelsen af Guds Rige her paa Jorden, hvis vi skulde høre op med at holde det levende som Ideal. Denne Fare truer os i Virkeligheden i vor Tid. Ingen kan nægte det, selv om der kan være Tvivl om, om vi trænges mest fra Højre eller mest fra Venstre. Desto nødvendigere er det, at der optræder Strømninger, der fylde Individualismen, dette nu afblegede Ideal, med ny Livskraft. Den fredelige Anarkisme er en saadan Strømning.«

Saaledes opnaar Ultra-Individualismen at se sig hyldet paa et Sted, hvor den neppe havde gjort Regning derpaa. En advarende Røst rejser sig endog fra Socialpolitikernes Lejr. Dog vel for sent!

Die ich rief, die Geister,
Werd' ich nun nicht los.

A. P.-St.